

ΔΟΜΕΣ

ΤΕΥΧΟΣ 155

ΣΥΓΚΙΝΗΣΙΑΚΟΣ ΦΟΝΕΙΟΝΑΛΙΣΜΟΣ

Είναι πιστεύω πολύ σημαντικό να δημιουργήσουμε στην Ελλάδα, σήμερα, ένα δικό μας αρχιτεκτονικό κίνημα. Η συλλογικότητα έχει μεγάλη δύναμη. Σε ένα κίνημα η γνώση διαχέεται και πολλαπλασιάζεται, ενώ η ποιότητα των έργων κορυφώνεται καθώς παράγονται σε ένα αλληλέγγυο περιβάλλον, τροφοδοτούνται από μια κοινή δεξαμενή στην οποία συμβάλουν πολλοί που μοιράζονται το ίδιο αξιακό σύστημα, το ίδιο όραμα, δουλεύουν για τον ίδιο σκοπό. Η πρόταση για ένα δικό μας κίνημα δεν έχει να κάνει με ιδιώματα εσωστρεφή, σε ρήξη με την μητροπολιτική κουλτούρα, αλλά με συλλογικές προσπάθειες οι οποίες θεμελιώνονται σε αυτονόητα κοινά, όπως στο νομικό πλαίσιο της χώρας, στις κατασκευαστικές δυνατότητες, στον τρόπο ζωής, ή στο κλίμα. Οι Ιάπωνες έχουν κατακτήσει, τις τελευταίες δεκαετίες, μια αναγνωρίσιμη Σχολή αρχιτεκτονικής, που είναι σύγχρονη, διεθνής και δική τους ταυτόχρονα, επειδή διαχειρίστηκαν δημιουργικά το εκεί σύστημα γαιοκτησίας με τα μικρά οικοπέδα. Οι Πορτογάλοι, αντίστοιχα, έχουν συγκροτήσει ένα δικό τους ρεύμα, καθώς ανέπτυξαν μια αφαιρετική αρχιτεκτονική με μεγάλα ανοίγματα που φιλτράρει σωστά τον μεσογειακό ήλιο.

Αυτό που κάνει πετυχημένο ένα κίνημα είναι η οργάνωση μιας δυναμικής που ήδη υπάρχει. Στη δική μας περίπτωση αυτή η δυναμική ακούει στο όνομα "Μοντέρνο". Οι πρωτεργάτες του Μοντέρνου για να προσδώσουν εγκυρότητα στο κίνημα στράφηκαν στην αρχαία ελληνική αρχιτεκτονική εγκωμιάζοντας τη λιτότητα που έλλειπε από την ιστορική αρχιτεκτονική του 19^{ου} αιώνα και εμπνεύστηκαν από τα λευκά κυβόσχημα σπίτια των Κυκλάδων. Στην Ελλάδα έχουμε μια εξαιρετική παρακαταθήκη από μοντέρνα έργα υψηλής αρχιτεκτονικής. Μέσα στον 20^ο και τον 21^ο αιώνα, η μια γενιά αρχιτεκτόνων διαδεχόταν την προηγούμενη σε μια συνεκτική γραμμή την οποία επανατροφοδοτούσε η αναφορά στην πρωτοπορία των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Σήμερα, συνεχίζουμε να παράγουμε πολύ καλή αρχιτεκτονική σε εκδοχές του Μοντέρνου, η οποία μάλιστα έχει κατακτήσει την αγάπη του κοινού. Εξαιτίας κοινωνικών, οικονομικών και γεωλογικών συνθηκών, οι ελληνικές πόλεις χτίστηκαν ακολουθώντας αυτές τις αρχές. Το Domino house του Le Corbusier βρήκε εδώ την πιο ευτυχή του εφαρμογή, με την ελληνική πολυκατοικία να προσελκύει όλο και περισσότερο το διεθνές ενδιαφέρον. Είναι γνωστή η διαπίστωση του ιστορικού Kenneth Frampton πως η Αθήνα είναι η κατεξοχήν μοντέρνα πόλη. Ενας περίπατος στα περίχωρα του Λονδίνου ή των αμερικανικών πόλεων, όπου έχει συντριπτικά επικρατήσει το Νέο-Βικτωριανό στυλ, θα μας πείσει για του λόγου το αληθές.

Μετά από δεκαετίες αμφισβήτησης, το Μοντέρνο επανακαθιερώνεται. Η στροφή στην αφαίρεση οφείλεται σε ένα

βαθμό στον φορμαλιστικό κορεσμό των τελευταίων δεκαετιών. Όταν όλα πια έχουν χτιστεί και καταναλωθεί οπτικά, η σκηνογραφία, η αποδόμηση, ο βιομορφισμός, τα ψηφιακά πρωτόκολλα, τα fractals, η απλότητα του μοντέρνου αποδεικνύεται ανακουφιστική. Στις Ευρωπαϊκές κοινωνίες, με διάχυτο το άγχος μιας επικείμενης οικολογικής καταστροφής και έντονη δυσφορία απέναντι στις κοινωνικές ανισότητες και τις φαραωνικές φιλοδοξίες των αυταρχικών καθεστώτων, το Μοντέρνο με το ήθος, την πολιτική σκέψη και τον κοινωνικό του προσανατολισμό προβάλλει ως η μόνη έγκυρη επιλογή. Τα διακυβεύματα του Μοντέρνου ακούγονται σήμερα πιο επίκαιρα από ποτέ: η συνειδητή στροφή των προνομιούχων μορφωμένων στην εγκράτεια και η απόρριψη της υπερκαταναλωτικής, επιδεικτικής πολυτέλειας με σκοπό τον εκδημοκρατισμό, το διεθνές στυλ ως όραμα παγκόσμιας συμπιλίωσης, η ανοιχτή κάτοψη που επιτρέπει εναλλακτικές ζωής νομιμοποιώντας τη διαφορετικότητα των ανθρώπων. Στην εποχή της διεπιστημονικότητας, η Μοντέρνα αρχιτεκτονική προσλαμβάνεται ως μια από τις εκφάνσεις του φαινομένου της νεωτερικότητας. Καλλιτέχνες, αλλά και φιλόσοφοι, κοινωνιολόγοι, πολιτικοί επιστήμονες, συνομιλούν με τους αρχιτέκτονες υπό το ίδιο αξιακό σύστημα και με κοινό σκοπό: την εμπέδωση της δημοκρατίας και του ανθρωπισμού.

Εξάλλου στη χώρα μας δεν έχουμε τη δυνατότητα να κάνουμε άλλη αρχιτεκτονική. Τα οικονομικά μας και η απουσία μεγάλης βιομηχανίας κάνουν ανέφικτη, για παράδειγμα, την ανάπτυξη μιας αρχιτεκτονικής με έμφαση στην ψηφιακή τεχνολογία που προϋποθέτει πειραματισμούς σε νέα υλικά και τεχνικές κατασκευής. Τι νόημα έχει άλλωστε να αντιγράψεις, ή να παράγεις προϊόντα χαμηλότερης ποιότητας από αυτά που ήδη υπάρχουν στην αγορά; Πρέπει η προσπάθεια να εστιάζει αποκλειστικά εκεί που μπορείς να διακριθείς.

Ποια όμως ιδιαίτερη σύγχρονη εκδοχή του Μοντέρνου θα μας επιτρέψει να συμβάλουμε στο διεθνές στερέωμα διεκδικώντας την υπεραξία του μοναδικού; Προτείνω ένα συγκινησιακό φονξιοναλισμό, μια αρχιτεκτονική που αναδεικνύει εκφραστικά ό,τι πιο πολύτιμο υπάρχει: τις ζωές των ανθρώπων. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι Μοντέρνοι είχαν συλλάβει μια αρχιτεκτονική που εστίαζε στην καθημερινή ζωή με τρόπο ριζοσπαστικό. Ο φονξιοναλισμός, πριν εκπέσει στη μηχανιστική αντίληψη της στοιχειώδους λειτουργίας, αφορούσε τον σχεδιασμό των καθημερινών πρακτικών ως εκπολιτισμένες, νοηματοδοτημένες και συγκινησιακά φορτισμένες λειτουργίες. Πριν το Μοντέρνο, στο πλαίσιο της ιδεαλιστικής παράδοσης, οι αρχιτέκτονες θεωρούσαν πως η αισθητική ικανοποίηση, η ευχαρίστηση δηλαδή που αντλούμε από το έργο τέχνης, αποτελεί ανώτερη μορφή εγκεφαλικής δραστηριότητας που δεν

σχετίζεται με τη χρήση. Κατά τον 20^ο αιώνα, οι Μοντέρνοι επιχείρησαν, για πρώτη φορά στην ιστορία, να ταυτίσουν την ικανοποίηση που προέρχεται από το χρήσιμο με την ικανοποίηση που προέρχεται από το ωραίο. Εκεί εδράστηκε η μεγαλειώδης σύλληψη του Bauhaus: η σύνδεση της καθημερινής ζωής και της τέχνης.

Αυτή η ευρωπαϊκή εκδοχή του Μοντέρνου, πριν τον πόλεμο, έδωσε απάντηση σε ένα από τα κύρια αιτήματα της ευρωπαϊκής νεωτερικότητας, τη σύνθεση ανάμεσα στην ατομικότητα και τη συλλογικότητα. Για πρώτη φορά, οι αρχιτέκτονες σχεδίασαν με εκφραστικότητα κατόψεις σπιτιών που ακολουθούσαν ιδιουσυγκρασιακούς τρόπους ζωής σε ρήξη με τις κοινωνικές συμβάσεις. Ταυτόχρονα, στις όψεις επέβαλαν αφαίρεση και εγκράτεια, καθώς οραματίστηκαν ένα μορφολογικά αυτοπειθαρχημένο Συλλογικό. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της αρχιτεκτονικής ήταν το ριγέ μαύρο άσπρο σπίτι με την πισίνα αντί για σαλόνι, που σχεδίασε ο Loos για την αισθησιακή, Αφρικανή χορεύτρια Josephine Baker, ορισμένες από τις κατοικίες του Richard Neutra, όπως το Perkins House με τη λίμνη που εισχωρεί στο καθιστικό για τη γυναίκα που ανακάλυψε εκ νέου τον Εαυτό της στην υγρή, τροπική ζούγκλα, το Shroeder House του Gerrit Rietveld με την ανοιχτή κάτοψη για το ζευγάρι που έζησε εκτός συμβατικών θεσμών γάμου μέσα σε ρευστές οικογενειακές δομές, η κατοικία Stein του Le Corbusier και άλλα έργα.

Σήμερα, η τέχνη έχει αγγίξει πάλι τη ζωή. Κάνουμε performance, in situ installations και conceptual art, βγάζοντας την τέχνη από τα μουσεία και επαναπροσδιορίζοντας διαρκώς τη σχέση της με την καθημερινότητα. Ταυτόχρονα, ζούμε στην εποχή των ταυτοτήτων, όπου επιδιώκουμε να εκφράσουμε τις δικές μας απόψεις μέσα από καθημερινές πρακτικές που είναι δηλωτικές μιας συλλογικής ταυτότητας. Γίνεται κανείς vegan, αγοράζει αντικείμενα fair trade, καλλιεργεί την τροφή του στο μπαλκόνι. Δημοσιοποιούμε αυτές τις καθημερινές στοχαστικές επιλογές γράφοντας προσωπικά ημερολόγια στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η συνθήκη είναι γόνιμη για να διαχειριστούμε αρχιτεκτονικά τις καθημερινές λειτουργίες ως αισθητικό γεγονός και τον σχεδιασμό της κατοικίας ως στοχαστική αυτοβιογραφία των ανθρώπων της.

Ένας συγκινησιακός φονξιοναλισμός είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί σε κοινωνίες όπου εξατομικευμένη αρχιτεκτονική παράγεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και όπου ο κτισμένος χώρος διαμορφώνεται βασικά από μεγάλες κατασκευαστικές εταιρείες, δημόσιες ή ιδιωτικές. Εξίσου ανέφικτη είναι η εφαρμογή μιας τέτοιας προσέγγισης στις περισσότερες περιοχές της Ευρώπης με ήδη κτισμένο πε-

ριβάλλον μεγάλης ιστορικής αξίας, όπου ο νεωτερισμός δεν είναι εύκολα αποδεκτός. Η μοντέρνα Ελλάδα, αντιθέτως, με τη διασπορά της μικροϊδιοκτησίας αποτελεί το ιδανικό πεδίο για μικρής κλίμακας έργα, όπου δημιουργικοί αρχιτέκτονες συνεργάζονται στενά με ιδιοκτήτες που επιθυμούν ένα ιδιαίτερο σπίτι. Σήμερα, υπάρχει ένα διεθνές κοινό μορφωμένων κοσμοπολιτών, που μετακινούνται από χώρα σε χώρα, κρατώντας ως μόνη σταθερά την ατομική τους ταυτότητα, μέσω μιας βιογραφίας που γράφεται και ξαναγράφεται. Η άνθηση της ψυχανάλυσης, μιας διαδικασίας όπου ξανασχεδιάζει κανείς τη ζωή του καθώς την αφηγείται, είναι ενδεικτική της συνθήκης. Το καλοκαίρι, που κυριαρχεί στη χώρα μας, μας δίνει τη δυνατότητα να προτείνουμε αυτοβιογραφικά σπίτια διακοπών, ο σχεδιασμός και η απόκτηση των οποίων θα αποτελεί για τους κατοίκους τους μια μοναδική αναστοχαστική εμπειρία ζωής.

Ένας συγκινησιακός φονξιοναλισμός μπορεί να ανθίσει στην Ελλάδα, δημιουργώντας ένα οικιστικό τοπίο ιδιαίτερης αισθητικής και προσφέροντας στην ελληνική αρχιτεκτονική σκηνή διεθνή καταξίωση. Αυτό μπορεί να συμβεί γιατί εδώ, παραδόξως, η αρχιτεκτονική αυτή βρίσκεται στο λίκνο της. Η λατρεία της ανθρωπίνης ζωής και το όραμα της συμφιλίωσης ανάμεσα στην ατομικότητα και τη συλλογικότητα αποτελεί το απαύγασμα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, έτσι όπως αυτό επαναανοηματοδοτήθηκε κατά την ευρωπαϊκή νεωτερικότητα. Ο Freud μας δίνει την πιο χαρακτηριστική σύγχρονη ερμηνεία της ισορροπίας ανάμεσα στο ατομικό και το συλλογικό. Ο σύγχρονος αστός – κατά τον Freud – δεν πειθαρχεί σε καμία εξωγενή δύναμη, όπως η θρησκεία, παρά μόνο στο Εγώ του. Αυτό όμως το Εγώ – Ego το λέει χαρακτηριστικά χρησιμοποιώντας την ελληνική λέξη – δεν είναι ένας άγριος, ακατέργαστος, αρπακτικός εαυτός, αλλά αντιθέτως είναι ένας εκπολιτισμένος, σοφός ρυθμιστής που έχει καταφέρει να ισορροπήσει τη ζωντανία και την ορμή των ατομικών του σωματικών επιθυμιών με το Υπερεγώ – Superego, τους νόμους και τους κανόνες δηλαδή της μεγάλης συλλογικότητας.

Η ίδια πολιτισμική σύλληψη έχει εφαρμοστεί στην Ελλάδα στο επίπεδο της πολιτικής, διαμορφώνοντας τη σύγχρονη πόλη. Εμπνεόμενοι από τον αρχαίο ελληνικό ανθρωπισμό, Ευρωπαίοι φιλέλληνες, 200 χρόνια πριν, επεδίωξαν να στήσουν στη χώρα μας σύγχρονους θεσμούς. Ξαφνικά, η Ελλάδα μετεξελίχθηκε σε ένα παράξενο υβρίδιο ανάμεσα στην αγροτική παράδοση της μεγάλης συλλογικότητας και την ατομικιστική νεωτερικότητα. Η ιδιότυπη αυτή σχέση εκφράζεται – και με καλό και με στρεβλό τρόπο – στην ελληνική πόλη που είναι επιτρεπτική στην ατομική έκφραση αλλά ελεγκτική στην ακραία συμπεριφορά. Το διεθνές ενδιαφέρον στρέφεται ολοένα και περισσότερο στην ιδιαίτερη

ενέργεια της Αθήνας που προκύπτει από αυτόν τον αντιθετικό, αλληλοσυμπληρούμενο και εκρηκτικό, συνδυασμό ελευθερίας και περιορισμού. Ολοι γοητεύονται από τη σύγχρονη, πληθωρική, ζωντανή μητρόπολη στην οποία αισθάνεσαι χαλαρός και προστατευμένος ταυτόχρονα. Ολοι εντυπωσιάζονται από τον πλούτο της διαφορετικότητας που εκφράζεται στη μικροκλίμακα του δρόμου και από την ήρεμη ομοιογένεια της πόλης, από τη θάλασσα των παρόμοιων κτηρίων, που αποκαλύπτεται όταν κοιτάζει κανείς την Αθήνα από ψηλά.

Θα μπορούσαμε να απογειώσουμε την πολιτισμική αυτή συνθήκη σε πολεοδομική κλίμακα, κορυφώνοντάς τη στο επίπεδο της τέχνης. Οι Μοντέρνοι πρότειναν αφαίρεση και κατάργησαν τα φυτομορφικά διακοσμητικά για να απελευθερώσουν το σπίτι και να το ανοίξουν στην απόλαυση της αληθινής φύσης. Εμείς, σήμερα, μπορούμε να προτείνουμε και πάλι αφαίρεση, απελευθερώνοντας την έκφραση της ατομικότητας στην κάτοψη και συγκρατώντας τις μορφές, για να απολαύσουμε την ομορφιά ενός άλλου τοπίου ανθρωπογενούς, τη δική μας πληθωρική εκφραστική ανθρωπογεωγραφία. Ο συγκινησιακός φονξιοναλισμός θα αναδείξει την Πολιτεία ως αφαιρετικό σκηνικό που αποκαλύπτει το αληθινό ψυχόδραμα, τον ανεξάντλητο πλούτο της ανθρώπινης ζωής που κοιτάζει τον Εαυτό της.